

EÖRSI LÁSZLÓ

Felkelőcsoport a Corvin közben

A forradalom kirobbanását követő éjjeli-hajnali órákban megjelentek a fővárosban a szovjet páncélos alakulatok, amelyekkel szemben városszerte felvették a harcot a spontán módon alakuló felkelőcsoportok. Mindenképp megállapítható, hogy a felkelők jellemzően az alsó társadalmi rétegekből jöttek. Mégpedig túlnyomó többségben nem azért, mert „osztályidegennek” találtattak a Rákosi-érában, hanem mert apjuk is kétkezi munkás vagy paraszt volt. Mindez szöges ellentétben áll a kádári rendszerben hangoztatott tétellel, miszerint „deklasszált” rétegek részvételéről lett volna szó

Az ellenállásra senki – beleértve a szovjet hadvezetést – nem számított, és a képzetlen, gyengén felfegyverzett többszere igen fiatal életkorú ellenállók – elsősorban benzines palackokkal (Molotov-koktél) – meglehetősen nagy veszteségeket okoztak az intervenciók erőinek. A legsúlyosabb összecsapásokra a Nagykörút–Üllői út kereszteződésénél és annak környékén került sor. Az Üllői út mindkét oldalán számos kisebb-nagyobb létszámú, állandóan fluktuálódó csoportok megnehezítették, olykor ellehetetlenítették a szovjet páncélosok mozgását. E csoportok közül a legnagyobb hírnevet a stratégiai szempontból kiváló adottságú Corvin moziban összegyűlt fegyveresek szerezték. Említést kell tenni a környező csoportokról is, amelyeknek szintén jelentős szerepük volt az eredményes ellenállásban. Közülük különösen a Práter utcai (11–15. sz.) általános iskolában tanyát verő legnépesebb csoport vált ismertté, Ő. Nagy János parancsnoksága alatt. Nagyobb csoportok közé tartozott a Kisfaludy utca 28/B-ben működő két civil egység,

Kasza János alakulata, valamint október 28-tól a Fánicsik György vezette „Különleges Csoport”, továbbá a Vajdahunyad utca 41. sz. házban lévő csoport, amelynek élén Kiss Károly hadnagy állt. Kisebbségek voltak még a Práter utca 9. sz. házban Tokaji Ferenc, majd Schmidt László irányításával; a Práter utca 19. sz. épületben Ritecz József vezetésével (ez utóbbi csoport később, amikor ez a bázishely szűkössé vált, áttelepült a Práter utcai /31. sz./ MTH-iskolába); a Szigony utca 14. sz. házban Izsák Sándor parancsnokságával; a Bányász moziban, e fegyveresek élén Bacsó László állt és a Corvin köz Üllői úti bejáratánál a 40. és 42. sz. házban Hegyi Lajos, illetőleg Katona Miklós irányításával. A szemben lévő, IX. kerületi oldalon a Kilián laktanya munkáskatonái, valamint a környező Ferenc körüti csoportok (Ferenc körút 25. sz. házban Balogh Lajos, 36. sz. házban Kucsera Béla, 43. sz. házban Antal Gyula parancsnokságával) is bekapcsolódtak a harcokba. Ezeket a felsorolt csoportokat nevezem összefoglaló néven corvinistáknak, mivel kölcsönösen biztosították egymást, egyeztették a jelszavaikat, és elvileg a Corvin parancsnoksága alá tartoztak. Valójában azonban javarészt egymástól függetlenül tevékenykedtek. A távolabbi VIII. és IX. kerületi csoportokkal viszont még ennél is csekélyebb volt az együttműködésük.

A Corvin közt szűk bejárói miatt páncélosokkal nehezen lehetett támadni, onnan viszont könnyen célba vehetőek voltak a megszállók alakulatai. Az első napokban még a parancsnokok is gyakran váltották egymást, személyükről megbízható adatok eddig nemigen kerültek elő. Október 26-án Iván Kovács László gödi munkás bizonyította alkalmasságát a vezetésre: bátornak, s egyben megfontoltnak bizonyult, hallgattak rá. A felkelők harci sikereiről a magyar politikai és katonai vezetés is tudomást szerzett, és szovjet segédlettel már október 25-től meg akarta szervezni e bázis megsemmisítését. Ám a 28-án reggel indított összehangolt akció csúfos kudarccal végződött, a fölvonuló harcokcsik nagyobb részét a corvinisták megsemmisítették. Az újabb támadást viszont Nagy Imre miniszterelnök tiltakozása hiúsította meg. Bár a kormányfő aznap kihirdette a tüszüntet, a harcok 29-ig folytatódtak. Budapesten a felkelőknek sikerült megállítaniuk a bevonuló szovjet csapatokat, és ebben a corvinistáknak oroszlánrészük volt. Becslésem szerint az októberi harcokban a szovjetek mintegy 120 katonát és 20–25 pán-

célost vesztek. A corvinista áldozatokról sincsenek konkrét adataink, körülbelül 30-an haltak meg.

Az ország politikai és katonai vezetői a Corvin mozit tekintették a fegyveres felkelés központjának.

A Kisfaludy köz a köztudatban is kiemelkedett az egymástól lényegében független csoportok közül. A corvinisták kihasználták a hatalom bizonytalanságát, nem engedtek a harcokban elért pozíciójukból. Több napig, váltott helyszíneken elhúzódó tárgyalásokat folytattak a HM által megbízott tisztekkel, köztük Váradi Gyula vezérőrnaggyal fegyverük átadásáról, ám végül megtagadták a fegyverletételt. Ugyanakkor elismerték a Nagy Imre kormányt, és lándzsát törtek a forradalmi követelések mellett: a szovjet csapatok Budapestről való kivonását, az ország függetlenségének, semlegességének kikiáltását követelték, többpártrendszer és szabad választásokat, az ÁVH felosztatását, a felkelőknek pedig amnesztiát kívántak. Állhatóságuk meghozta a gyümölcsét: a kormány végül elismerte a fegyveres csoportokat, és október 31-én, a Kilián laktanyában megalakult a hivatásos fegyveres erőket és a civil fegyvereseket tömörítő Forradalmi Karhatalmi Bizottság, illetve a Nemzetőrség. A felkelők közül ebben ismét kiemelkedő szerepet kaptak a Corvin köz vezetői, akik még a tűzszüneti határozat előtt tárgyalásba bocsátkoztak a „barikád túlsó oldalával”. A szovjet főparancsnokság és a BM képviselője rá akarta bírni a felkelőket fegyverletételre szabad elvonulás fejében.

Október 30-án a Corvin köz csoport egyes osztagai – Mesz János vezetésével – részt vettek a Köztársaság téri párház ostromában, amely a támadók győzelmével végződött.

A fegyverszüneti tárgyalásokban a felkelő-csoportok közül a Corvin közieknek kitüntetett szerep jutott. Számos alkalommal, különböző helyszíneken értekeztek a politikai, a honvédségi, a rendőrségi vezetőkkel önállóan (a Práter utcaiakat is képviselve), vagy más egységek küldöttjeivel együtt. A pártközpontban tárgyalva az MDP vezetőivel szembenálló felek közös nyilatkozatot hoztak létre: ők elismerik a Nagy Imre kormányt, a kormány leszereli az ÁVH-t, a harcokban résztvevők pedig amnesztiában részesülnek. Megígérték nekik, hogy a felhívást közléseztetik a rádióban. Mivel ez elmaradt, a fegyverletételre sem került sor. A felkelők túlnyomó része egyetértett abban, hogy a szovjet csapatok

budapesti kivonásáig nem adják ki kezükből a fegyvert, de ennek megtörténte után a katonákkal és a rendőrökkel együtt közreműködnek a rend helyreállításában.

A következő lépésként október 31-én az egységes nemzetőrség megalakulására került sor a Kilián laktanyában. Ekkor vált teljesen megsztottá a Corvin közti parancsnokság. Már a korábbi tárgyalások idején kialakult Iván Kovács parancsnokkal szemben egy befolyásos csoport, amelynek fő hangadói a Pongrátz testvérek, Antalóczi Sándor orvos és Bornemissza Tibor egyetemi tanáregéd voltak. Ők árulást gyanítva még a kivonuló szovjet csapatok biztosításában sem voltak hajlandók közreműködni és rendkívül gyanakvó légkört teremtettek, valamint intrikáltak. A Kilián laktanyában arról is szó esett, hogy ki legyen az új honvédelmi miniszter. Iván Kovács Maléter Pál ezredest, tartotta erre a legalkalmasabbnak, míg ellenlábasai Márton András ezredest. Maléter a Műszaki Kisegítő Alakulatok parancsnokaként 25-én vette át az irányítást a Kilián laktanyában, és így részese volt a katonák és a felkelők közötti kisebb csetepatéknak. Hamarosan azonban tűzszünetet hirdetett és kizárólag a laktanya védelmére rendezkedett be, később pedig teljesen elfogadta a forradalmárok követeléseit. Márton András a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnoka volt, akivel előzőleg jó kapcsolatot építettek ki Pongrátzék, akik viszont Malétert megalapozatlan vádakkal illették és gesztelhetetlenül gyűlölték.

A fentiek következményeként november 1-jén (vagy 2-án) Márton András közreműködésével Pongrátzék leváltották Iván Kovácsot, és főparancsnoknak Pongrátz Gergely agronómust neveztek ki. A korábbi vezető – mivel a felkelők között nagyfokú népszerűséget élvezett – parancsnokhelyettes lett, akárcsak Szabó László bolti alkalmazott és Erdős Imre segédmunkás. Antalóczi és Bornemissza tanácsadói szerepkörben továbbra is jelentős szerepet töltött be az irányításban. A megsztottság, a széthúzás azonban a továbbiakban sem szűnt meg a csoport vezetésében.

A harcok megszűnte után mintegy 1500–2000 főre duzzadt a csoport létszáma. Október 31-től egyre jobban érvényesült a katonai szervezettség. Négy századot hoztak létre a Corvin moziban, a Kisfaludy utcában, és a Práter utcában lévő felkelők bevonásával. (Egyébként a közeli, és szintén jelentékeny Vajdahunyad utcai csoport továbbra is tel-

jes függetlenséget élvezett, bár ténylegesen a Práter és a Kisfaludy utcai csoportoknak is maradt önállóságuk.) A főparancsnok mellett kinevezték a parancsnokhelyetteseket, század-, szakasz-, és rajparancsnokokat, katonai tanácsadókat (10–15 tisztet), az összekötőket, a páncélos-, a tüzér-, a hadtáp-parancsnokot, gépkocsik, és a kötözőhely parancsnokát. Rádiósokat, gépirónőket is alkalmaztak. Fő tevékenységük ekkor a rend fenntartása volt. Több részleg – a nemzetőr-főparancsnokság utasítása értelmében – az ÁVH-sok, pártfunkcionáriusok begyűjtésével foglalkozott, de számos szovjet foglyot is beszállítottak. A foglyoknak nem esett bántódásuk, mert a felkelők nagyobb része megakadályozta az önbíraskodást.

Amikor a Corvin köz nemzetőregységgé vált, katonai tanácsadókat rendeltek hozzájuk – elsősorban a ZMKA-ból –, akik azonban nem utasíthatták a felkelőket. A Corvin főparancsnokság mindvégig a legnagyobb csoport maradt: a Karhatalmi Bizottságokon, a nemzetőrségi értekezleteken legnagyobb létszámban a corvinista küldöttek vettek részt, és közülük a 10 fős Operatív Bizottságba – Antalóczi és Iván Kovács révén – ketten is bekerültek.

A november 4-én bevonuló szovjet csapatok kíméletlen támadásának egyik fő célpontja a Corvin köz volt, és ez mintha váratlanul érte volna az ottani felkelőket. Ellenállásuk már ezen a napon összeomlott. Többen – így Mesz János tüzérparancsnok – elesetek a harcban. Eközben Iván Kovácsot ellenfelei árulással vádolták, lefegyverezték, s a szomszédos Kilián laktanyába kísérték, ám eközben sikerült megszöknie. A Corvin köz védőinek egy része a Víg utcába telepedett át, ahol Pongrátz Gergely lemondott a főparancsnokságról Fánicsik György anyagellenőr javára, aki addig a Kisfaludy utcai parancsnoka volt. Ekkor már a corvinista csoportok összeolvadtak, egyes részük még néhány napig folytatta az ellenállást, míg Fánicsik György mintegy háromszáz fővel az osztrák határ felé indult. A Práter utcaiak, a Kisfaludy utcaiak és a Vajdahunyad utcaiak részlegei 8-áig tartottak ki a körzetükben.

A Corvin köz vezetői közül a Pongrátz testvérek, Antalóczi, Bornemissa és Erdős emigráltak, Iván Kovács pedig illegális szervezkedésbe fogott – elfogták, halálra ítélték és kivégezték. Ugyanerre a sorsa jutott Fánicsik György, valamint Preszmájer Ágoston, Géczy József, Fejes Jó-

zsef Tibor, Ivicz György, Nagy József, Renner Péter, Szabó Lajos, Szörtsey István. A többieket, akiket kézre kerítették, hosszabb–rövidebb időtartamú börtönbüntetésre ítélték.

Irodalom

- 1956 a sajtó tükrében. Szerk. Izsák Lajos és Szabó József. Bp. 1989.
- 1956 Kézikönyve I–III. Szerk. Beck Tibor, Germuska Pál, Hegedűs B. András. Bp. 1996.
1956. A magyar forradalom és szabadságharc enciklopédiája (CD–ROM). Bp. 1999.
- Angyal István saját kezű vallomása. (1956. XI. 25.) Szerk. Eörsi László. Bp. 1991.
- Csiba Lajos: Napló – az 1956-os eseményekről a Kilián laktanyában. In: Szivárvány, (Chicago), 1988. nov. 64–91.
- Döntés a Kremlben, 1956. Szerk. Vjacseszlav Szereda és Rainer M. János. Bp. 1996. 43.
- Eörsi László: Budapest ostroma, 1956. In: Budapesti Negyed, 2000. 3–4. sz. 256–310.
- Eörsi László: Corvinisták 1956. Bp. 2001.
- Eörsi László: Ferencváros 1956. (A kerület fegyveres csoportjai.) Bp. 1997.
- A forradalom hangja. Szerk. Varga László. Bp. 1989.
- Gosztonyi Péter: Emlékeim a Kilián laktanyáról. In: 1956-os Intézet Évkönyve. 1993. 229–244.
- Hiányzó lapok 1956 történetéből. Szerk. Vjacseszlav Szereda és Alakszandr Sztikalin. Bp. 1993.
- Horváth Miklós: Maléter Pál. Bp. 1995.
- Iván Kovács László a forradalomban. (Részlet az 1957. III. 16-i önvallomásából.) Közli Eörsi László. In: Az 1956-os Intézet Évkönyve 1993. 209–219.
- A „Jelcin dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk. Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János. Bp. 1993.
- Lomax, Bill: Magyarország 1956. Ford. és kieg. Krassó György. Párizs, 1982. /Magyar füzetek/; Bp. 1989.
- Pesti utca – 1956. Válogatás a fegyveres felkelők visszaemlékezéseiből. Szerk. Bindorffer Györgyi, Gyenes Pál. Bp. 1994.

Pongrátz Gergely: Corvin köz – 1956 (Chicago–Budapest, 1982–1992.)

A szovjet katonai intervenció 1956. Szerk. Györkei Jenő és Horváth Miklós. Bp. 1996.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

- V-141310 Fánicsik György és társai perirata (BFL 9024/59, 2844/75)
- V-141364 Szabó László perirata (FB 1731/57)
- V-141409 Klenovszky István és társai perirata (FB 2134/57 – MOL XX-5-g 18. doboz)
- V-141564 László Béla György vizsgálati anyaga
- V-141587 Schmidt László és társa perirata (FB 2834/57)
- V-142941 Wittner Mária és társai perirata (BFL 8046/58, 757/94)
- V-143260 Nagy József és társai perirata (BFL 8016/58, 451/89)
- V-143767 László Béla György és társai perirata
- V-143753 Ujfalusy Zoltán és társa perirata (FB 2768/57)
- V-144071 Fánicsik György és társai perirata (BFL 9024/59, 2844/75)
- V-144143 Fejes József Tibor perirata (BFL 8083/58, 2532/75)
- V-145626 Iván Kovács László és társai perirata (PM 002/57)
- V-146153 Izsák Sándor és társai perirata (BFL 9066/59, 1083/75)
- V-150005 Kovács István és társai perirata
- V-150006 Váradi Gyula és társai perirata
- V-150018 Szűcs Miklós vizsgálati anyaga
- V-167053 Izsák Sándor és társai perirata

Budapest Főváros Levéltára

- 1731/57 Szabó László perirata
- 1820/57 Preszmajer Ágoston perirata
- 2134/57 Klenovszky István és társai perirata
- 2495/57 Szörtsey István perirata
- 2768/57 Ujfalusy Zoltán és társa perirata
- 2834/57 Schmidt László és társa perirata

3193/57 Bakó László perirata
7106/57, 2655/75 Géczy József perirata
8016/58, 451/89 Nagy József és társai perirata
8046/58, 757/94 Wittner Mária és társai perirata
8083/58, 2532/75 Fejes József Tibor perirata
9024/59, 2844/75 Fánicsik György és társai perirata
9066/59, 1083/75 Izsák Sándor és társai perirata

Hadtörténeti Intézet Levéltára

062/59 Dienes Ödön perirata
432/58 László Béla György és társai perirata

Magyar Országos Levéltár

5004/57 (MOL XX-5-d 724/64) Pálházi Ferenc és társai perirata
XX-5-h Nagy Imre és társai perirata

Politikatörténeti Intézet Levéltára

290. fond 1956-os iratok.

Pest Megyei Levéltár

002/57 Iván Kovács László és társai perirata

Interjúk

Az 1956-os Intézet Oral History Archívumából
Bocskay T. József-interjú. Készítette Gyenes Pál 1996-ban. 141. sz.
Bujdosóné Vízi Zsuzsa-interjú. Készítette Eörsi László 2001-ben. 692. sz.
Dilinkó Gábor-interjú. Készítette Romvári Zsuzsa 1991-ben. 332. sz.
Gosztonyi Péter-interjú. Készítette Eörsi László 1998-ban. 697. sz.
Karászy János-interjú. Készítette Eörsi László és Horváth Miklós 1993-
ban. 507. sz.
Lassan György-interjú. Készítette Horváth Miklós 1993-ban. 511. sz.

Magos Gábor-interjú. Készítette Standeisky Éva 1993–94-ben. 531.sz.
Móriné Horváth Zsuzsa-interjú. Készítette Nagy Mónika Zsuzsanna
1992-ben. 465. sz.
Ritecz József-interjú. Készítette Eörsi László 2000-ben. 739. sz.
Schmidt-interjú. Készítette Eörsi László 1994-ben. 591. sz.
Várad Gyula-interjú. Készítette Vásárhelyi Miklósné 1990-ben. 233. sz.
Vén István-interjú. Készítette Eörsi László 1993-ban. 491. sz.
Wittner-interjú. Készítette Lugossy István 1991–92-ben. 364. sz.